

GWARANCJE WOLNOŚCI SUMIENIA I RELIGII W POLSCE

Treść: — Wstęp. — I. Pojęcie wolności religijnej. — II. Wolność religijna w nauce Kościoła. — III. Wolność religijna w prawie międzynarodowym. — IV. Konstytucyjne gwarancje wolności sumienia i religii. — V. Ustawodawstwo zwykle w dziedzinie wolności sumienia i religii. — VI. Rejestrowanie Kościołów i związków wyznaniowych. — VII. Prawno-sądowa ochrona wolności sumienia i religii. — Zakończenie. — Zusammenfassung

WSTĘP

Pojęciem wcześniejszym od wolności religijnej była tolerancja religijna. Zagadnienie tolerancji religijnej obce było religii mojżeszowej i starożytności przedchrześcijańskiej. Chrześcijaństwo jako religia monoteistyczna tolerowało odmienną religię tych, którzy się w tej religii urodzili, a więc jedynie pogan i żydów. Św. Augustyn i św. Tomasz z Akwinu wyznawali zasadę, że wolność przysługuje tylko prawdzie i dlatego nie uznawali tolerancji wobec heretyków, schizmatyków i apostatów. Tych, którzy odeszli od wiary katolickiej, należało ich zdaniem nawet siłą zmusić do powrotu. W konsekwencji tezy te doprowadziły do wyroków inkwizycyjnych. Również reformacja nie doprowadziła do zmiany postawy Kościoła katolickiego w tym przedmiocie.

Mimo takiego oficjalnego stanowiska Kościoła, który przez wieki sprzeciwiał się tolerancji religijnej, to właśnie w jego łonie zrodziły się również poglądy oparte na miłości bliźniego i uzasadniające potrzebę tolerancji. Przywołać tu wypada Marsyliusza z Padwy i polskiego uczonego Pawła Włodkowica (wystąpienie na Soborze w Konstancji w 1415 roku).

Po reformacji zasadę tolerancji religijnej propagowali Andrzej Frycz Modrzewski oraz arianie (Katechizm Rakowiecki z 1605 roku). Polska należy do tych państw Europy, które najwcześniej wprowadziły urzędowe zasady tolerancji religijnej (Konfederacja Warszawska w 1573 roku proklamowała wolność religijną dla szlachty i mieszczan)¹.

Tolerancja (łac. *tolerare* = znosić) jest to dopuszczenie obcych poglądów, zwyczajów i przekonań po warunkiem, że nie naruszają praw człowieka. Sobór Watykański II (1962–1965) podkreślił wolność sumienia i praktyk religijnych dla

¹ R. Legutko, O tolerancji, *Znak* 457(1993), s. 16–36.

wszystkich². Kościół widzi dzisiaj specjalne swoje zadanie w podtrzymywaniu i rozwijaniu jedności i miłości wśród ludzi i narodów³.

Jakkolwiek granice między dobrem a złem są różnie określane — w zależności od okoliczności życiowych wychowania, otoczenia i wpływów historycznych, to jednak panuje powszechne przekonanie, że każdy musi czynić to, co po rozważeniu uzna za dobre, a zaniechać tego, co według jego przekonania jest złe.

Wolność sumienia jako jedno z podstawowych praw człowieka, jest prawem czynienia lub zaniechania czegoś w zgodzie z własnym sumieniem, bez ulegania zewnętrznemu naciskom. Błędne sumienie, to sumienie niezgodne z obiektywnymi normami wartości. Z moralnego punktu widzenia człowiek, który postępuje zgodnie z własnym sumieniem, nawet gdy błądzi, nie może być potępiony⁴.

Wolność sumienia i wyznania jest to prawo, które obejmuje również wolność posiadania, przyjmowania lub zmiany swej religii bądź przekonań, jak również manifestowania (indywidualnie lub wspólnie z innymi) swej religii lub przekonań poprzez nauczanie, praktyki religijne, uczestniczenie w obrzędach religijnych i uprawianie kultu⁵.

Zarazem też stwierdza się, że wolność uzewnętrzniania religii lub przekonań może podlegać tylko takim ograniczeniom, które są przewidziane przez prawo i są konieczne w państwie demokratycznym ze względu na bezpieczeństwo publiczne, ochronę porządku publicznego, zdrowia, moralności lub ochronę podstawowych praw i wolności innych osób⁶.

Wolność sumienia i wyznania obejmuje również społeczności religijne, Kościoły i inne związki wyznaniowe. Mają one konstytucyjnie zagwarantowane równouprawnienie, a władze publiczne zobowiązane są do zachowania bezstronności w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, zapewniając swobodę ich wyrażania w życiu publicznym. Podkreśla się także, że stosunki między państwem a Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi kształtowane są na zasadach poszanowania ich autonomii, wzajemnej niezależności oraz współdziałania dla dobra człowieka i dobra wspólnego⁷.

I. POJĘCIE WOLNOŚCI RELIGIJNEJ

„Wolność religijną” możemy rozumieć w znaczeniu *fizycznym* (wolność działania lub zaniechania określonej czynności), *moralnym* (wolność czynienia dobra lub zła moralnego) i *prawnym* (wolność przewidziana przez normy prawne). Wolność w znaczeniu prawnym domaga się również wolności *psychologicznej*. Zarówno z pojęciem wolności psychologicznej jak i prawnej wiąże się pojęcie wolności religijnej, odnoszącej się do tej sfery działalności człowieka, która złączona jest z jego przekonaniami światopoglądowymi.

² Tolerancja, www.opoka.org.pl/biblioteka/T/TM/zarys_wiary/pozostac_otwartym, s. 1.

³ Tamże, s. 2.

⁴ Wolność dzieci bożych, www.opoka.org.pl/biblioteka/T/TM/zarys_wiary/wolnosc_dzieci_bozych, s. 1.

⁵ Wolność sumienia i wyznania, www.wiem.onet.pl/wiem/014269, s. 1.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże.

W nauce prawa wyznaniowego przez wolność religijną rozumie się — w sensie pozytywnym — *uprawnienie woli osoby ludzkiej, nie ograniczonej żadnym przymusem, do samookreślenia siebie w sprawach religijnych, w ramach celów religijnych i według norm prawno-religijnych*⁸. Często pojmuje się ją także w znaczeniu negatywnym jako *wolność od jakiegokolwiek przymusu ze strony innych jednostek, grup społecznych czy jakiegokolwiek władzy*⁹.

Wolność religijna, jeśli pod uwagę weźmiemy przedmiot materialny, w różnych systemach prawnych jest zazwyczaj regulowana w dwóch wymiarach: *indywidualnym* — jako prawo człowieka i *wspólnotowym* — jako prawo Kościoła i innych związków wyznaniowych. Kościół katolicki w swej doktrynie mówi ponadto o wolności religijnej rodziny, jako podstawowej komórki społeczeństwa¹⁰.

II. WOLNOŚĆ RELIGIJNA W NAUCE KOŚCIOŁA

Sobór Watykański II w Deklaracji o wolności religijnej stwierdza: *osoba ludzka ma prawo do wolności religijnej. Tego rodzaju wolność polega na tym, iż wszyscy ludzie powinni być wolni od przymusu ze strony czy to poszczególnych ludzi, czy zbiorowisk społecznych i jakiegokolwiek władzy ludzkiej, tak, aby w sprawach religijnych nikogo ani nie przymuszano do działania wbrew jego sumieniu, ani nie przeszkadzano mu w działaniu według swego sumienia prywatnie i publicznie, indywidualnie lub w łączności z innymi, w godziwym zakresie (...). To prawo osoby ludzkiej do wolności religijnej powinno być w taki sposób uznane w prawnym ustroju społeczeństwa, aby stanowiło prawo cywilne*¹¹.

W określeniu tym Sobór Watykański II stwierdza, że wolność religijna jest prawem podmiotowym, prawem osoby ludzkiej. Jest ona również uprawnieniem wymagania od innych podmiotów wolności od przymusu podejmowania lub niepodejmowania aktów natury religijnej. Nie jest to tylko sprawa prywatna obywateli, jak podtrzymują niektóre ustawodawstwa, ale to przede wszystkim prawo publiczne, gdyż dotyczy stosunków prawnych głównie publicznych pomiędzy osobą ludzką i innymi społecznościami a państwem. Wolność religijna to także wolność dochodzenia do prawdy, jej akceptacja oraz publiczne wyznawanie swoich przekonań w społeczeństwie i państwie¹².

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 roku mówi o prawie i obowiązku poszukiwania prawdy: *Wszyscy ludzie obowiązani są szukać prawdy dotyczącej Boga i Jego Kościoła, a poznana mają obowiązek i prawo na mocy prawa Bożego przyjąć i zachowywać oraz o wolności od przymusu: Ludzie nie mogą być przez nikogo zmuszani do przyjęcia wiary katolickiej wbrew własnemu sumieniu*¹³.

⁸ P. De Luca, Il diritto di liberta religiosa nel pensiero costituzionalistico ed ecclesiastico contemporaneo, Padova 1969, s. 36.

⁹ H. Misztal, Wolność religijna, w: Prawo wyznaniowe, red. H. Misztal, Lublin 2000, s. 206.

¹⁰ Tenże, Wolność religijna i jej gwarancje prawne, w: Prawo wyznaniowe III Rzeczypospolitej, red. H. Misztal, Lublin – Sandomierz 1999, s. 17.

¹¹ DWR 2.

¹² H. Misztal, jw., s. 19.

¹³ KPK, kan. 748 §§ 1, 2.

W nauce Kościoła przy określaniu wolności religijnej wyróżnia się zazwyczaj: „wolność sumienia”, „wolność kultu” i „wolność Kościoła” (Deklaracja o wolności religijnej Soboru Watykańskiego II). Przez *wolność sumienia* rozumie się uprawnienie człowieka do pozytywnego lub negatywnego samookreślenia siebie w stosunku do czynności wyrażających jego przekonania religijne. Chodzi tu o wolność pozbawioną wszelkiego nacisku zewnętrznego, czy to fizycznego czy prawnego. W sensie pozytywnym oznacza wybór wiary w Boga i prowadzi do aktów zewnętrznych tej wiary, w sensie zaś negatywnym oznacza negację istnienia Boga (zakłada także wybór światopoglądu ateistycznego). *Wolność kultu* (wyznania) obejmuje nieskrępowane uprawnienie każdej osoby do samodzielnego samookreślenia się w stosunku do wykonywania aktów zewnętrznych oddawania czci Bogu. Przedmiotem więc materialnym wolności kultu są akty zewnętrzne, czy to indywidualne czy wspólnie z innymi (społeczne), wynikające z akceptacji jakiejś religii. Akty kultu mogą być *prywatne* (oddawanie czci Bogu przez poszczególne osoby i przy pomocy czynności wykonywanych we własnym imieniu) i *publiczne* (oddawane Bogu urzędowo przez jakąś społeczność religijną lub przez osoby do tego upoważnione, np. szafarzy kultu). Wreszcie wolność religijna społeczności wyznaniowych określana bywa w literaturze *wolnością Kościoła* jako społeczności typowej, ale odnosi się oczywiście do wszystkich uznanych wyznań religijnych, które posiadają charakter instytucjonalny¹⁴.

III. WOLNOŚĆ RELIGIJNA W PRAWIE MIĘDZYNARODOWYM

Podstawą wolności religijnej w aktach prawa międzynarodowego jest przyrodzona godność osoby ludzkiej. *Karta Narodów Zjednoczonych* uchwalona 26 czerwca 1945 roku w San Francisco zalicza wolność religijną do praw człowieka i podstawowych wolności wszystkich ludzi¹⁵. Uchwalona w Paryżu 10 grudnia 1948 roku *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka* stwierdza w art. 1, że *wszystkie istoty ludzkie rodzą się wolne i równe w swej godności i prawach*¹⁶. Każda osoba posiada *prawo do wolności myśli, sumienia i religii; prawo to obejmuje wolność zmiany swej religii lub przekonań, jak również wolność manifestowania swej religii lub przekonań, indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, poprzez nauczanie, modlitwy, praktyki i obrzędy*¹⁷.

Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 roku (ratyfikowana przez Polskę 15 grudnia 1992 r.)¹⁸ w art. 9 ust.1 stanowi: *1. Każda osoba ma prawo do wolności myśli, sumienia i religii; prawo to obejmuje wolność zmiany religii lub przekonań oraz wolność manifestowania swej religii lub przekonań, indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, przez*

¹⁴ H. Misztal, *Wolność religijna*, jw., s. 207.

¹⁵ Dz.U. nr 23 z 1947 r., poz. 90 i nr 7 z 1966 r., poz. 41.

¹⁶ *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, w: *Wolność religii. Wybór materiałów, dokumenty, orzecznictwo*, t. i opr. T. Jasudowicz, Toruń 2001, s. 66–67.

¹⁷ Tamże, art. 18.

¹⁸ *Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, Dz.U. nr 61 z 1993 r., poz. 284 wraz z dodatkowymi protokołami.

modlitwy, nauczanie, praktyki i obrzędy. Wolność manifestowania religii lub przekonań podlegać może jednak ograniczeniom, które są przewidziane przez prawo i są konieczne w demokratycznym społeczeństwie ze względu na interesy bezpieczeństwa publicznego, ochronę porządku publicznego, zdrowia i moralności albo ochronę praw i wolności innych osób (art. 9 ust. 2). Natomiast art. 14 te same Konwencji zabrania dyskryminacji z jakichkolwiek przyczyn, w tym także wyznaniowych.

Podobne uszczegółowienie zapisu o wolności religijnej znajdujemy w *Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych* z 16 grudnia 1966 roku (Polska ratyfikowała Pakt 3 marca 1977 roku)¹⁹. Państwa-strony niniejszego Paktu zobowiązują się także do poszanowania wolności rodziców lub w odpowiednich przypadkach, opiekunów prawnych do zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego zgodnie z własnymi przekonaniami²⁰. Wszyscy ludzie są równi wobec prawa i są uprawnieni bez jakiegokolwiek dyskryminacji do jednakowej ochrony prawnej bez względu na religię²¹. Podobnie ochroną prawną objęte są mniejszości etniczne, religijne lub językowe²².

Prawo rodziców lub prawnych opiekunów do wyboru szkoły innej niż założone przez władze publiczne oraz do zapewnienia nauczania i wychowania w szkołach zgodnie z przekonaniami religijnymi tychże rodziców i opiekunów precyzuje bliżej w art. 13 ust. 3 *Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalnych* z 16 grudnia 1966 roku (ratyfikowany przez Polskę 3 marca 1977 roku)²³. Pełna realizacja tego postanowienia została jednak uzależniona od możliwości materialnych danego państwa (art. 13, ust. 2). Państwo według interpretacji tego przepisu nie może zabraniać tworzenia szkół prywatnych z nauką religii i winno zapewnić możliwość pobierania nauki religii w szkołach założonych przez władze publiczne²⁴.

Wolę poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności deklaruje również *Akt Końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie*, podpisany przez państwa sygnatariuszy 1 sierpnia 1975 roku w punkcie VII: *W tym zakresie Państwa uczestniczące będą uznawać wolność jednostki wyznawania i praktykowania, indywidualnie lub we wspólnocie z innymi, religii lub przekonań, zgodnie z nakazami jej własnego sumienia*²⁵.

Ojciec Święty Jan Paweł II przesłał 1 września 1980 roku *List o wolności religijnej* do sygnatariuszy Aktu Końcowego Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Madrycie. Przypomina w nim naukę Soboru Watykańskiego II, że wolność religijna opiera się na samej naturze człowieka i przysługuje również tym, którzy nie wypełniają obowiązku szukania prawdy i trwania przy niej; korzystanie zaś z tego

¹⁹ Międzynarodowy Pakiet Praw Obywatelskich i Politycznych, Dz.U. nr 38 z 1977 r., poz. 167.

²⁰ Tamże, art. 18, ust. 4.

²¹ Tamże, art. 26.

²² Tamże, art. 27.

²³ Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Socjalnych i Kulturalny, Dz.U. nr 38 z 1977 r., poz. 169.

²⁴ J. K r u k o w s k i, Ochrona wolności religijnej w umowach międzynarodowych, *RNPr* 3(1993), s. 51.

²⁵ Akt Końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, cyt. za: Prawo wyznaniowe, wpr. i opr. W. Uruszczak, Kraków 1997, s. 43–44.

*prawa nie może napotykać przeszkód, jeśli tylko zachowywany jest ład publiczny*²⁶. Drugim równie podstawowym elementem jest fakt, że *wolność religijna wyraża się w działaniach, które nie są tylko wewnętrzne, ani wyłącznie jednostkowe, ponieważ istota ludzka myśli, działa i porozumiewa się w relacji z innymi; „wyznanie” i „praktyka” wiary religijnej wyrażają się szeregiem aktów widzialnych, czy to osobistych czy zbiorowych, prywatnych czy publicznych, które rodzą wspólnotę z osobami tej samej wiary, ustalają więc przynależności wierzącego z organiczną wspólnotą religijną; ta więc może mieć różny stopień, różną intensywność zgodnie z naturą i wskazaniami wiary czy przekonaniami, które jednostka podziela* (nr 3)²⁷. Następnie papież zaznacza, że korzystanie z wolności religijnej zawiera w sobie wymiary zbieżne i uzupełniające się zarówno na płaszczyźnie osobowej jak i wspólnotowej (nr 4). Z kolei — konkluduje Ojciec Święty — *dobrze pojęta wolność religijna służyć będzie zapewnieniu porządku i wspólnego dobra każdego kraju i każdego społeczeństwa, bowiem ludzie są bardziej zdolni oddać się pracy dla dobra wspólnego, kiedy czują się bezpieczni w dziedzinie swoich podstawowych praw*²⁸.

Interesującym nas zagadnieniem zajęła się ponownie *Deklaracja w sprawie Wyeliminowania Wszelkich Form Nietolerancji i Dyskryminacji opartych na Religii lub Przekonaniach* z 25 listopada 1981 roku²⁹. Określa ona bliżej prawo do wolności religijnej, zawiera zakaz dyskryminacji z racji przekonań i religii, podkreśla wolność manifestowania przekonań i religii oraz ukazuje granice tej wolności w aspekcie zwłaszcza Kościołów, związków wyznaniowych, stowarzyszeń i grup wyznaniowych.

Poszanowanie praw dziecka do wolności myśli, sumienia i religii zagwarantowane zostało w *Konwencji Praw Dziecka* z 20 listopada 1989 roku (ratyfikowana przez Polskę w 1991 roku)³⁰. Państwa-strony będą szanowały *prawo i obowiązek rodziców lub — w odpowiednich przypadkach — opiekunów prawnych dziecka odnośnie do ukierunkowania dziecka w zakresie korzystania z jego praw w sposób zgodny z rozwijającymi się zdolnościami dziecka* (art. 14 ust. 2). W państwach, w których istnieją mniejszości etniczne, religijne lub językowe albo osoby pochodzenia autochtonicznego, dziecko pochodzenia rdzennego lub należące do tego rodzaju mniejszości *nie może być pozbawione prawa do posiadania własnego życia kulturalnego, wyznawania i praktykowania własnej religii bądź używania własnego języka, łącznie z innymi członkami jego grupy* (art. 30).

Uznając potrzebę zapewnienia jeszcze większej skuteczności urzeczywistnienia dokumentów międzynarodowych dotyczących praw osób należących do mniejszości narodowych lub etnicznych, religijnych i językowych, Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych ogłosiło 18 grudnia 1992 roku *Deklarację w sprawie Praw Osób Należących do Mniejszości Narodowych lub Etnicznych, Religijnych*

²⁶ DWR 2.

²⁷ Jan Paweł II, List o wolności religijnej, w: Listy Pastorskie Ojca Świętego Jana Pawła II, Kraków 1997, s. 3.

²⁸ Tamże 6.

²⁹ Deklaracja w sprawie Wyeliminowania Wszelkich Form Nietolerancji i Dyskryminacji opartych na Religii lub Przekonaniach, cyt. za: Wolność religii, jw., s. 77–80.

³⁰ Konwencja Praw Dziecka, Dz.U. nr 120 z 1991 r., poz. 526.

lub Językowych³¹. Państwa powinny — zgodnie z Deklaracją — *chronić istnienie oraz narodową lub etniczną, religijną i językową tożsamość mniejszości w obrębie ich odnośnych terytoriów, jak również powinny zapewnić warunki rozwoju tej tożsamości przez przyjęcie właściwych środków ustawodawczych i innych dla osiągnięcia tych celów*³². Dokument zachęca również państwa do stworzenia korzystnych warunków umożliwiających osobom należącym do mniejszości wyrażanie ich charakterystycznych cech oraz rozwijanie ich kultury, języka, religii, tradycji i obyczajów, za wyjątkiem sytuacji, w których specyficzne praktyki naruszałyby prawo krajowe i byłyby sprzeczne ze standardami międzynarodowymi³³.

Niepodzielny charakter praw człowieka, promocję praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych oraz praw obywatelskich i politycznych, w tym poszanowanie wolności religijnej i wolności praktyk religijnych znalazły odzwierciedlenie w dwóch dokumentach Rady Europejskiej: *Deklaracji Podstawowych Praw i Wolności WE* z 12 kwietnia 1989 roku i *Deklaracji Praw Człowieka WE* z 29 czerwca 1991 roku³⁴.

Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy przyjęło 2 lutego 1993 roku *Rekomendację 1202(1993) w Sprawie Tolerancji Religijnej w Demokratycznym Społeczeństwie*³⁵. Zaleca w niej, by Komitet Ministrów wezwał rządy państw członkowskich, Wspólnotę Europejską, jak też odpowiednie władze i organizacje do zagwarantowania wolności religijnej, wolności sumienia oraz wolności modlitwy oraz do przyzwolenia na elastyczność w podejściu do rozmaitych praktyk religijnych (np. w ubiorze, pożywieniu i obchodzeniu dni świątecznych) (nr 16, I i II). Gwarancje te obejmują dziedzinę edukacji i wymiany, informacji i badań naukowych w obszarze wolności religijnych.

W związku z odrodzeniem się rasizmu, ksenofobii i nietolerancji w Europie Zgromadzenie Parlamentarne Rady Europy przyjęło 29 września 1993 roku *Rekomendację 1222(1993)* w tej sprawie³⁶, w którym potępia mocno związane z tym akty przemocy popełniane w kilku państwach członkowskich Rady Europy. Akcentuje również żywotną rolę, jaką mogą odegrać media w prezentowaniu otwartego i tolerancyjnego społeczeństwa oraz w sprzeciwie wobec przesądów i nienawiści (nr 7). Zgromadzenie zachęca do zajęcia się *podłożem rasizmu, ksenofobii i nietolerancji, oraz zastosowania istniejących krajowych i międzynarodowych dokumentów prawnych do zwalczania tych zjawisk* (nr 4).

Państwa członkowskie Rady Europy oraz inne Państwa-sygnatariusze przyjęły 1 lutego 1995 roku *Konwencję Ramową na Rzecz Ochrony Mniejszości Narodo-*

³¹ Deklaracja w Sprawie Praw Osób Należących do Mniejszości Narodowych lub Etnicznych, Religijnych lub Językowych, cyt. za: *Wolność religii*, jw., s. 81–84.

³² Tamże, art. 1.

³³ Tamże, art. 4, ust. 2.

³⁴ Deklaracja Podstawowych Praw i Wolności WE i Deklaracja Praw Człowieka WE, cyt. za: *Wolność religii*, jw., s. 136.

³⁵ Rekomendacja 1202(1993) w Sprawie Tolerancji Religijnej w Demokratycznym Społeczeństwie, cyt. za: *Wolność religii*, jw., s. 110–113.

³⁶ Rekomendacja 1222(1993) w Sprawie Rasizmu, Ksenofobii i nietolerancji w Europie, cyt. za: *Wolność religii*, jw., s. 113–116.

wych³⁷. Zobowiązały się w duchu zrozumienia i tolerancji popierać warunki konieczne dla osób należących do mniejszości narodowych do utrzymywania oraz rozwoju ich kultury, jak również do zachowania istotnych elementów ich tożsamości, a mianowicie ich religii, języka, tradycji i dziedzictwa kulturowego (art. 5 ust. 1). Strony zapewnią również poszanowanie prawa każdej osoby należącej do mniejszości narodowej do wolności pokojowych zgromadzeń, wolności zrzeszania się, wolności ekspresji oraz wolności myśli, sumienia i religii, a także zobowiązują się do uznania, że każda osoba [...] ma prawo do manifestowania swej religii lub przekonań, jak również do tworzenia instytucji, organizacji i stowarzyszeń religijnych (art. 7 i 8).

Wolność myśli, sumienia i religii zagwarantowana jest w *Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej* z 7 grudnia 2000 roku³⁸. Art. 10 ust. 1 Karty stanowi: *Każda osoba ma prawo do wolności myśli, sumienia i religii. Prawo to obejmuje wolność zmiany religii lub przekonań oraz wolność manifestowania religii lub przekonań — indywidualnie lub wespół z innymi oraz publicznie lub prywatnie — w modlitwie, nauczaniu, praktykach i obrzędach. Karta uznaje również prawo do sprzeciwu sumienia zgodnie z ustawami krajowymi regulującymi korzystanie z tego prawa*³⁹. Stosownie do ustaw krajowych w tej dziedzinie poszanowana będzie wolność zakładania placówek oświatowych, z należyтым poszanowaniem zasad demokratycznych, oraz prawo rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania ich dzieci zgodnie z ich przekonaniami religijnymi, filozoficznymi i pedagogicznymi⁴⁰. Unia szanować będzie również różnorodność kulturalną, religijną i językową⁴¹.

Realizację przepisów prawa międzynarodowego w zakresie wolności religijnej na terenie Polski gwarantuje m.in. podpisany 28 lipca 1993 roku i ratyfikowany 25 marca 1998 roku *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską*⁴². Państwo, przestrzegając prawa do wolności religijnej, zapewnia Kościołowi katolickiemu w Polsce *swobodne i publiczne pełnienie jego misji, łącznie z wykonywaniem jurysdykcji oraz zarządzaniem i administrowaniem jego sprawami na podstawie prawa kanonicznego*⁴³. Zgodnie z art. 5 *Konkordatu Rzeczpospolita Polska zapewnia Kościołowi katolickiemu wolność sprawowania kultu*⁴⁴, z zachowaniem prawa kanonicznego i odpowiednich przepisów prawa polskiego. Ponadto układające się Strony *deklarują wolę współdziałania na rzecz obrony i poszanowania instytucji małżeństwa i rodziny*, podkreślając godność i nierozzerwalność małżeństwa oraz wartość rodziny⁴⁵. Szkoły publiczne, podstawowe i ponadpodstawowe oraz przedszkola, prowadzone przez organy administracji państwowej i samorządowej

³⁷ Konwencja Ramowa na Rzecz Ochrony Mniejszości Narodowych, cyt. za: Wolność religii, jw., s. 104–105.

³⁸ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, cyt. za: Wolność religii, jw., s. 137.

³⁹ Tamże, art. 10, ust. 2.

⁴⁰ Tamże, art. 14, ust. 3.

⁴¹ Tamże, art. 22.

⁴² Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, Dz.U. nr 51 z 1998 r., poz. 318, art. 5.

⁴³ Tamże, art. 5.

⁴⁴ Tamże, art. 8, ust. 1 i 2.

⁴⁵ Tamże, art. 11.

organizują, zgodnie z wolą rodziców lub opiekunów prawnych, naukę religii dla dzieci i młodzieży w ramach planu zajęć szkolnych i przedszkolnych. Państwo uznaje w tym względzie prawo rodziców do religijnego wychowania dzieci oraz zasadę tolerancji⁴⁶. Również dzieciom i młodzieży katolickiej przebywającym na koloniach i obozach oraz korzystającym z innych form wypoczynku zbiorowego *zapewnia się możliwość wykonywania praktyk religijnych, a w szczególności uczestniczenia we Mszy św. w niedziele i święta*⁴⁷. W art. 16–18 Konkordatu zapewniona jest opieka duszpasterska nad żołnierzami wyznania katolickiego, osobami przebywającymi w zakładach penitencjarnych, wychowawczych, resocjalizacyjnych oraz opieki zdrowotnej i społecznej, a także nad członkami mniejszości narodowych. Uznaje się też prawo wiernych do zrzeszania się zgodnie z prawem kanonicznym i w celach określonych w tym prawie⁴⁸.

Kościół katolicki posiada prawo zakładania i prowadzenia placówek oświatowych i wychowawczych (przedszkola, szkoły wszystkich rodzajów włącznie z uniwersytetami) na zasadach określonych w prawie kanonicznym i przez odpowiednie ustawy⁴⁹. Ma także prawo swobodnego drukowania, wydawania i rozpowszechniania wszelkich publikacji związanych z jego posłannictwem, a także posiadania i używania własnych środków społecznego przekazu⁵⁰. Konkordat gwarantuje też Kościołowi prawo do budowy, rozbudowy i konserwacji obiektów sakralnych i kościelnych oraz cmentarzy — zgodnie z prawem polskim⁵¹. *Odpowiednie instytucje kościelne mają prawo prowadzenia, każda zgodnie ze swą naturą, działalności o charakterze misyjnym, charytatywnym i opiekuńczym. W tym celu mogą one tworzyć struktury organizacyjne i urządzać publiczne zbiórki*⁵². Kościelne osoby prawne mogą również, zgodnie z przepisami prawa polskiego nabywać, posiadać, użytkować i zbywać mienie nieruchomości i ruchome oraz nabywać i zbywać prawa majątkowe⁵³.

IV. KONSTYTUCYJNE GWARANCJE WOLNOŚCI SUMIENIA I RELIGII

Najważniejszą gwarancją wolności sumienia i religii jest art. 25 ust. 2 Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku⁵⁴, który brzmi: *Władze publiczne w Rzeczypospolitej Polskiej zachowują bezstronność w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych, zapewniając swobodę ich wyrażania w życiu publicznym. Szczegółowy zakres praw i wolności w sprawach wyznaniowych określa art. 53 ust. 1 do 7 Konstytucji RP:*

⁴⁶ Tamże, 12, ust. 1.

⁴⁷ Tamże, art. 13.

⁴⁸ Tamże, art. 19.

⁴⁹ Tamże, art. 14 i 15.

⁵⁰ Tamże, art. 20.

⁵¹ Tamże, art. 21 ust. 1.

⁵² Tamże, art. 24.

⁵³ Tamże, art. 23.

⁵⁴ Konstytucja RP, Dz.U. nr 78 z 1997 r., poz. 483.

1. *Każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii.*

2. *Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują.*

3. *Rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniem. Przepis art. 48 ust. 1 stosuje się odpowiednio.*

4. *Religia Kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej może być przedmiotem nauczania w szkole, przy czym nie może być naruszona wolność sumienia i religii innych osób.*

5. *Wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób.*

6. *Nikt nie może być zmuszany do uczestniczenia ani do nieuczestniczenia w praktykach religijnych.*

7. *Nikt nie może być obowiązany przez organy władzy publicznej do ujawnienia swojego światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania.*

Konstytucyjna ochrona wolności religii obejmuje dwa aspekty:

1) aspekt pozytywny, czyli wolność *do* działania,

2) aspekt negatywny, czyli wolność *od* przymusu ze strony innych osób lub instytucji.

Wolność religii w aspekcie *pozytywnym* polega na uzewnętrzniania przekonań religijnych w życiu prywatnym i publicznym. Konstytucja RP wylicza sposoby tego uzewnętrzniania przez człowieka swych przekonań religijnych, które obejmuje: uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie, nauczanie, posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących, korzystanie z pomocy religijnej przez osoby wierzące tam gdzie się znajdują.

Wolność religii w aspekcie *negatywnym* polega na wolności od przymusu w uzewnętrznianiu swych przekonań religijnych i obejmuje zakaz: zmuszania kogokolwiek i przez kogokolwiek do uczestniczenia oraz do nieuczestniczenia w praktykach religijnych a także zobowiązania przez organy władzy publicznej do ujawniania swojego światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania⁵⁵.

W ustępie 3 Konstytucji RP przywołany jest art. 48 ust. 1, który brzmi: *Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania. Ponadto zgodnie z art. 70 ust. 3 rodzice mają wolność wyboru dla swoich dzieci szkół innych niż publiczne.*

Wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji zagwarantowana jest w art. 54 ust. 1 Konstytucji. Ponadto ustawa zasadnicza zapewnia każdemu wolność organizowania pokojowych zgromadzeń

⁵⁵ J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2000, s. 77–80.

i uczestniczenia w nich, jak również wolność zrzeszania się⁵⁶. Obywatel zaś, *któremu przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne nie pozwalają na odbywanie służby wojskowej, może być obowiązany do służby zastępczej na zasadach określonych w ustawie*⁵⁷.

V. USTAWODAWSTWO ZWYKŁE W DZIEDZINIE WOLNOŚCI SUMIENIA I RELIGII

*Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania z 17 maja 1989 roku*⁵⁸ zapewnia każdemu obywatelowi wolność sumienia i wyznania (art. 1 ust. 1) i przepis ten stosuje odpowiednio do cudzoziemców i bezpaństwowców (art. 7). Art. 2 *Ustawy o gwarancjach* wylicza cały szereg uprawnień w zakresie indywidualnym, gdzie obywatele korzystając z wolności sumienia i wyznania mogą w szczególności:

- 1) tworzyć wspólnoty religijne (Kościoły i związki wyznaniowe),
- 2) uczestniczyć w czynnościach i obrzędach religijnych oraz wypełniać obowiązki religijne i obchodzić święta religijne,
- 3) głosić swoją religię lub przekonania,
- 4) wychowywać swoje dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami w sprawach religii,
- 5) zachowywać milczenie w sprawach swojej religii lub przekonań,
- 6) utrzymywać kontakty ze współwyznawcami,
- 7) korzystać ze źródeł informacji na temat religii,
- 8) wytwarzać, nabywać i posiadać przedmioty potrzebne do celów kultu i praktyk religijnych oraz korzystać z nich,
- 9) wytwarzać, nabywać i posiadać artykuły potrzebne do przestrzegania reguł religijnych,
- 10) wybrać stan duchowny lub zakonny,
- 11) zrzeszać się w organizacjach świeckich w celu realizacji zadań wynikających z wyznawanej religii bądź przekonań w sprawach religii,
- 12) otrzymać pochówek zgodny z wyznawanymi zasadami religijnymi lub z przekonaniami w sprawach religii.

Korzystanie z wolności sumienia i wyznania nie może prowadzić do uchylania się od wykonywania obowiązków publicznych nałożonych przez ustawy⁵⁹. Jednak *ze względu na przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne obywatele mogą występować o skierowanie ich do służby zastępczej, na zasadach i w trybie określonych w ustawie o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej*⁶⁰. Prawo do posiadania i korzystania z przedmiotów potrzebnych do uprawiania kultu i praktyk religijnych zagwarantowane jest w art. 4 *Ustawy o gwarancjach* w odniesieniu także do:

⁵⁶ Konstytucji RP, art. 57 i 58.

⁵⁷ Tamże, art. 85, ust. 3.

⁵⁸ Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, Dz.U. nr 29 z 1989 r., poz. 155.

⁵⁹ Tamże, art. 3, ust. 2.

⁶⁰ Tamże, art. 3, ust. 3.

- 1) pełniących służbę wojskową lub zasadniczą służbę w obronie cywilnej,
- 2) przebywających w zakładach służby zdrowia i opieki społecznej oraz dzieciom imłodzieży na krajowych koloniach i obozach organizowanych przez instytucje państwowe,
- 3) przebywających w zakładach karnych, poprawczych i wychowawczych oraz aresztach śledczych, ośrodkach przystosowania społecznego oraz schroniskach dla nieletnich.

Z powodu religii lub przekonań w sprawach religijnych nikt nie może być dyskryminowany bądź uprzywilejowany. Nikogo również nie wolno zmuszać do niebrania udziału w czynnościach lub obrzędach religijnych ani do udziału w nich⁶¹. Obywatele ponadto mają prawo do swobodnego świadczenia na rzecz Kościołów i innych związków wyznaniowych oraz instytucji charytatywno-opiekuńczych⁶².

VI. REJESTROWANIE KOŚCIOŁÓW I ZWIĄZKÓW WYZNANIOWYCH

Kościóły i związki wyznaniowe w Polsce działają w konstytucyjnych ramach ustrojowych Rzeczypospolitej Polskiej, ich sytuację prawną i majątkową regulują przepisy rangi ustawowej⁶³. Z racji formalnych istniejące w Polsce Kościoły i związki wyznaniowe należy zakwalifikować do dwóch kategorii:

- 1) mające status uregulowany w formie ustaw indywidualnych,
- 2) mające status uregulowany w trybie rejestracyjnym na zasadach określonych w *Ustawie o gwarancjach wolności sumienia i wyznania*⁶⁴.

*Rzeczpospolita Polska jest państwem świeckim, neutralnym w sprawach religii i przekonań. Państwo i państwowe jednostki organizacyjne nie dotują i nie subwencjonują Kościołów i innych związków wyznaniowych. Wyjątki od tej zasady regulują ustawy lub przepisy wydane na ich podstawie*⁶⁵. Przy wykonywaniu swoich funkcji religijnych Kościoły i związki wyznaniowe są niezależne od państwa i podlegają ochronie prawnej, w granicach określonych w ustawach⁶⁶.

Status prawny, a zwłaszcza kwestie osobowości prawnej Kościoła katolickiego w Polsce i jego jednostek organizacyjnych, reguluje *Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej z 17 maja 1989 roku*⁶⁷ oraz *Konkordat*⁶⁸.

Do Kościołów i związków wyznaniowych o uregulowanej ustawowo sytuacji prawnej należą ponadto⁶⁹:

- Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny (Dz.U. nr 66 z 1991 r., poz. 287);
- Kościół Ewangelicko-Augsburski (Dz.U. nr 73 z 1994 r., poz. 323);

⁶¹ Tamże, art. 3, ust. 2.

⁶² Tamże, art. 6, ust. 1 i 2.

⁶³ Tamże, art. 5.

⁶⁴ Tamże, art. 8.

⁶⁵ J. K r u k o w s k i, jw., s. 114.

⁶⁶ Ustawy o gwarancjach, jw., art. 10, ust. 1 i 2.

⁶⁷ Tamże, art. 11, ust. 1 i 2.

⁶⁸ Dz.U. nr 29 z 1989 r., poz. 154.

⁶⁹ Dz.U. nr 51 z 1998 r., poz. 318.

- Kościół Ewangelicko-Reformowany (Dz.U. nr 73 z 1994 r., poz. 324);
- Kościół Polskokatolicki (Dz.U. nr 97 z 1995 r., poz. 482);
- Kościół Adwentystów Dnia Siódmego (Dz.U. nr 97 z 1995 r., poz. 481);
- Kościół Chrześcijan Baptystów (Dz.U. nr 97 z 1995 r., poz. 480);
- Kościół Ewangelicko-Methodystyczny (Dz.U. nr 97 z 1995 r., poz. 479);
- Starokatolicki Kościół Mariawitów (Dz.U. nr 41 z 1997 r., poz. 253);
- Kościół Zielonoświątkowy (Dz.U. nr 41 z 1997 r., poz. 254);
- Kościół Katolicki Mariawitów (Dz.U. nr 41 z 1997 r., poz. 252);
- Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich (Dz.U. nr 41 z 1997 r., poz. 251);
- Wschodni Kościół Staroobrzędowy (Dz.U. nr 38 z 1928 r., poz. 363);
- Karaimski Związek Religijny (Dz.U. nr 30 z 1936 r., poz. 241);
- Muzułmański Związek Religijny (Dz.U. nr 30 z 1936 r., poz. 240).

Kościóły i związki wyznaniowe, które nie mają uregulowanego statusu w drodze ustawy indywidualnej, uzyskują osobowość prawną przez wpis do rejestru prowadzonego przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji. Prawo wpisu do rejestru jest realizowane przez złożenie temu ministrowi deklaracji o utworzeniu Kościoła lub związku wyznaniowego i wniosku o wpis o rejestr⁷⁰.

Prawo wniesienia wniosku przysługuje co najmniej 100 obywatelom polskim posiadającym pełną zdolność do czynności prawnych. Wnioskodawcy składają we wniosku listę zawierającą swoje imiona i nazwiska, daty urodzenia, miejsca zamieszkania, numery i cechy dokumentów tożsamości oraz składają notarialnie potwierdzone podpisy⁷¹. Ponadto wniosek powinien zawierać: informację o dotychczasowych formach życia religijnego i metodach działania Kościoła lub związku wyznaniowego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, informacje o podstawowych celach, źródłach i zasadach doktrynalnych, obrzędach religijnych, adres siedziby Kościoła lub związku wyznaniowego, dane osobowe osób wchodzących do kierowniczych organów wykonawczych i statut⁷².

Statut powinien określać w szczególności:

- 1) nazwę Kościoła lub innego związku wyznaniowego różną od nazw innych organizacji,
- 2) teren działania i siedzibę władz,
- 3) cele działalności oraz formy i zasady ich realizacji,
- 4) organy, sposób ich powoływania i odwoływania, zakres kompetencji oraz tryb podejmowania decyzji,
- 5) źródła finansowania,
- 6) tryb dokonywania zmian statutu,
- 7) sposób reprezentowania na zewnątrz oraz zaciągania zobowiązań majątkowych,
- 8) sposób nabywania i utraty członkostwa oraz prawa i obowiązki członków,
- 9) sposób powoływania, odwoływania oraz kompetencje osób duchownych, o ile Kościół lub związek wyznaniowy przewiduje tworzenie takich stanowisk,
- 10) sposób rozwiązania Kościoła lub innego związku wyznaniowego i przeznaczenie pozostałego majątku⁷³.

⁷⁰ K. Warchałowski, *Prawo wyznaniowe. Wybór źródeł*, Warszawa 2000, s. 16.

⁷¹ Ustawy o gwarancjach, jw. art. 30.

⁷² Tamże, art. 31.

⁷³ Tamże, art. 32, ust. 1.

Organ rejestrowy powinien wydać w terminie 3 miesięcy od zgłoszenia deklaracji, decyzję o wpisie do rejestru⁷⁴, pod warunkiem jednak, że w treści wniosku nie stwierdzono braków lub uchybień i sam wniosek nie zawierał postanowień pozostających w sprzeczności z przepisami ustaw chroniącymi bezpieczeństwo i porządek publiczny, zdrowie, moralność publiczną, władzę rodzicielską albo podstawowe prawa i wolności innych osób⁷⁵. *Z chwilą wpisu do rejestru Kościół lub inny związek wyznaniowy uzyskuje jako całość, osobowość prawną oraz korzysta ze wszystkich uprawnień i podlega obowiązkom określonym w ustawach*⁷⁶.

Według wykazu Departamentu Wyznań i Mniejszości Narodowych w rejestrze Kościołów i innych związków wyznaniowych prowadzonym przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji na dzień 12 lutego 2003 roku było wpisanych 139 Kościołów i związków wyznaniowych oraz 5 organizacji międzykościelnych⁷⁷.

VII. PRAWNO-SĄDOWA OCHRONA WOLNOŚCI SUMIENIA I RELIGII

Ochrona wolności sumienia i religii *de lege lata* została umieszczona w Kodeksie karnym z 1997 roku⁷⁸ głównie w rozdziale XXIV, noszącym tytuł: Przepięstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania. I tak przepis art. 194 k.k. wprowadził przestęstwo dyskryminacji wyznaniowej. Zgodnie z nim: *Kto ogranicza człowieka w przysługujących mu prawach ze względu na jego przynależność wyznaniową, albo bezwyznaniowość podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Również, kto złośliwie przeszkadza publicznemu wykonywaniu aktu religijnego Kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2*⁷⁹. Tej samej karze podlega ten, *kto złośliwie przeszkadza pogrzebowi, uroczystościom lub obrzędowi żałobnym*⁸⁰.

Expressis verbis ochrona uczuć religijnych przewidziana jest w art. 196 k.k., zgodnie z którym: *Kto obraża uczucia religijne innych osób, znieważając publicznie przedmiot czci religijnej lub miejsce przeznaczone do publicznego wykonywania obrzędów religijnych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.*

Wolność sumienia i religii chroni także art. 257 k.k., zgodnie z którym: *Kto publicznie znieważa grupę ludności albo poszczególną osobę z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej albo z powodu jej bezwyznaniowości lub z takich powodów narusza nietykalność cielesną innej osoby, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.*

⁷⁴ Tamże, art. 32, ust. 2.

⁷⁵ Tamże, art. 34, ust. 1.

⁷⁶ Tamże, art. 33, ust. 2 i 3.

⁷⁷ Tamże, art. 34, ust. 2.

⁷⁸ Kościoły i związki wyznaniowe wpisane do rejestru Kościołów i innych związków wyznaniowych. www.mswia.gov.pl/wyzn_zw., s. 1–12.

⁷⁹ Dz.U. nr 88 z 1997 r., poz. 553.

⁸⁰ Art. 195 1 k.k.

Uczucia religijne chronione są także przez prawo cywilne. Podstawowe znaczenie dla ich ochrony mają artykuły 23 i 24 Kodeksu cywilnego⁸¹. *Dobra osobiste człowieka, jak w szczególności zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska, pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach*⁸².

Ochronę dóbr osobistych reguluje także art. 24 § 1 k.c., zgodnie z którym: *Ten, czyje dobro osobiste zostaje zagrożone cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania, chyba, że nie jest ono bezprawne. W razie dokonanego naruszenia może on także żądać, ażeby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków, w szczególności ażeby złożyła oświadczenie odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie. Na zasadach przewidzianych w kodeksie może on również żądać zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny.*

W przypadku bezprawnego naruszenia lub zagrożenia dobra osobistego uprawionemu na podstawie art. 24 k.c. służą trzy powództwa: 1) powództwo o ustalenie, 2) powództwo o zaniechanie, 3) powództwo o usunięcie skutków naruszenia. Sąd w postępowaniu sądowym w sprawach z art. 24 k.c. o naruszenie dóbr osobistych powinien ustalić następujące fakty: 1) czy w danym przypadku mamy do czynienia z dobrem osobistym, 2) czy doszło do naruszenia lub zagrożenia konkretnego dobra osobistego, 3) czy zagrożenie lub naruszenie tego dobra ma charakter bezprawny⁸³. W procesie cywilnym obowiązuje zasada *Ei incumbit probatio qui dicit non qui negat*, a zatem ciężar dowodzenia faktu spoczywa na tym, kto twierdzi, a nie na tym, kto zaprzecza.

Kodeks postępowania cywilnego z dnia 17 listopada 1964 roku⁸⁴ w art. 261 § 2 określa osoby, które mogą odmówić składania zeznań w charakterze świadka w sądzie. Wśród wymienionych znajduje się duchowny, który może odmówić zeznań, co do faktów powierzonych mu na spowiedzi.

Chodzi tu przede wszystkim o duchownych tych Kościołów i związków wyznaniowych, w których występuje spowiedź i które posiadają regulację ustawową lub wpisane są do rejestru. Duchowny może odmówić udzielenia odpowiedzi na zadawane pytania, co do faktów objętych tajemnicą spowiedzi (prawo procesowe uznaje bezwzględność tajemnicy spowiedzi). Sąd orzekający w każdym przypadku ocenia przesłanki uzasadniające odmowę zeznań⁸⁵.

Ochrona prawa i wolności obywatelskich polega na ustanowieniu instytucjonalnych gwarancji w formie skargi na postępowanie organów państwowych oraz możliwości, w przypadku ich łamania, odwołania się do sądu oraz do sądów organów europejskich powołanych przez Europejską Konwencję Praw Człowieka⁸⁶.

⁸¹ Art. 195 § 2 k.k.

⁸² Dz.U. nr 16 z 1964 r., poz. 93.

⁸³ Art. 23 k.c.

⁸⁴ J. Pisuliński, *Kazusy z prawa cywilnego z rozwiązaniami*, Warszawa 1997, s. 3.

⁸⁵ Dz.U. nr 43 z 1964 r., poz. 296.

⁸⁶ J. Krukowski, jw., s. 296.

Konstytucyjna ochrona wolności religijnej wynika z zasady równości wszystkich wobec prawa. *Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny*⁸⁷. Konstytucja RP traktuje prawo człowieka do wolności sumienia i wyznania jako jego dobro osobiste i przyznaje mu środki ochrony prawnej⁸⁸. Są nimi: prawo do wniesienia skargi sądowej i prawo wniesienia skargi do Trybunału Konstytucyjnego⁸⁹.

Osoba, która uważa, że jej wolności konstytucyjne zostały naruszone, może wnieść skargę sądową przeciwko temu, kto dopuścił się tego naruszenia, bez względu na to, czy jest to osoba fizyczna czy organ państwowy.

Każdy ponadto może wnieść skargę do Trybunału Konstytucyjnego, aby zbadać zgodność z obowiązującą Konstytucją ustawy lub innego aktu normatywnego, na podstawie którego sąd lub organ administracji publicznej orzekł ostatecznie o jego wolnościach lub prawach, albo o obowiązkach określonych w Konstytucji (art. 79 ust. 1). Trybunał Konstytucyjny orzeka w sprawach zgodności ustaw z ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi, których ratyfikacja wymagała uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie, jak również zgodności przepisów prawa wydawanych przez centralne organy państwowe, z Konstytucją, ratyfikowanymi umowami międzynarodowymi i ustawami⁹⁰. Ustawa zasadnicza z 1997 roku uprawnia też każdego do zwrócenia się o *pomoc w ochronie swoich wolności lub praw naruszonych przez organy władzy publicznej* do Rzecznika Praw Obywatelskich⁹¹.

Wolność sumienia i religii objęta jest także ochroną międzynarodową w postaci skargi do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Takie możliwości efektywnej ochrony międzynarodowej stwarza Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 roku, którą Polska podpisała w dniu przystąpienia do Rady Europy. Ratyfikacja przez Polskę Konwencji nastąpiła 15 grudnia 1992 roku. Zgodnie natomiast z art. 66 ust. 2 Konwencji weszła ona w życie w stosunku do Polski w dniu złożenia sekretarzowi generalnemu dokumentu ratyfikacji, co nastąpiło 19 stycznia 1993 roku. Z opóźnieniem paru miesięcy rząd uchwalił i przedłożył ze skutkiem od 1 maja 1993 roku dwie deklaracje uznające kompetencję Europejskiej Komisji Praw Człowieka do rozpatrywania skarg indywidualnych na gruncie art. 25 Konwencji oraz obowiązującą jurysdykcję Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na gruncie art. 46 Konwencji. System kontrolny Konwencji oparty jest na zasadach sądowych, rozpatrywanie skarg kończy się więc — jeśli nie dojdzie do polubownego załatwienia sprawy — wiążącym i ostatecznym orzeczeniem, obejmującym również, w razie uznania naruszenia, zasądzenie odszkodowania. Wyrok Trybunału wiąże wnoszącego skargę i państwo⁹².

⁸⁷ Prawa i wolności obywatelskie, www.Onet.pl/wiem/015877, s. 1.

⁸⁸ Konstytucji RP, art. 31 ust. 1.

⁸⁹ Tamże, art. 79.

⁹⁰ Tamże, art. 80.

⁹¹ Tamże, art. 188, ust. 2 i 3.

⁹² K. Drzewicki, Zobowiązania międzynarodowe Polski w dziedzinie praw człowieka, www.qdnet.pl/warecka/.../krzysztof_drzewicki_zobowiazania_międzynarodowe, s. 6–7.

ZAKOŃCZENIE

Wolność sumienia i religii została zarówno przez prawo międzynarodowe, jak i przez prawo krajowe uznana za dobro wymagające ochrony prawnej. Uprawnionym wydaje się być stwierdzenie, że prawo polskie, a więc Konstytucja z 1997 roku, prawo karne, cywilne i administracyjne, zawiera rozwiązania, które w sposób właściwy, zarówno pod względem merytorycznym jak i formalnym, dobrze chronią wolność sumienia i wyznania. Należy też podkreślić, że nasze regulacje odpowiadają w tym zakresie standardom europejskim i uniwersalnym.

Bez wątpienia jednym z probierzy kultury prawnej jest stosowanie obowiązującego prawa. Nic tak nie demoralizuje społeczeństwa jak obserwacja, iż prawo stanowi martwą literę. Wydaje się, że istniejący *de lege lata* stan prawny co do gwarancji i ochrony wolności sumienia i religii nie budzi większych wątpliwości. Zarówno na gruncie prawa karnego, jak i cywilnego są instrumenty prawne, które mogą taką ochronę zapewnić.

GARANTIEN DER GEWISSENS- UND RELIGIONSFREIHEIT IN POLEN

ZUSAMMENFASSUNG

Die Religionsfreiheit als „Daseinsberechtigung anderer Freiheiten“ (Johannes Paul II.) wird in Gesetzgebungen reguliert und in der Rechtswissenschaft auf zahlreichen Ebenen erwogen. In diversen Rechtssystemen wird sie gewöhnlich in zwei Dimensionen reguliert: Individuell — als Recht des Menschen und gemeinschaftlich — als Recht der Kirchen und der Glaubensgemeinschaften. Das Recht zur Gewissens- und Religionsfreiheit wird durch internationale und Landesgesetze geschützt.

Die Garantien der Gewissens- und Religionsfreiheit sind im polnischen Bekenntnisrecht bekannt als direkte und indirekte. Der ersten Gruppe werden Grundgesetzregulierungen und gewöhnliche Gesetze zugerechnet, wie auch rechtliche Verpflichtungen, die aus internationalen Verträgen und der UNO-Mitgliedschaft resultieren. Zu den indirekten Garantien zählt unser Recht die Trennung zwischen Staat sowie Kirche und Glaubensgemeinschaften, die Gleichberechtigung der Bürger ohne Rücksicht auf das Glaubensbekenntnis sowie die Gleichberechtigung der Glaubensgemeinschaften.